

Александар С. Недок

ЛЕКАРИ ЈЕВРЕЈИ У СРПСКОМ ЗДРАВСТВУ XIX И РАНОГ XX ВЕКА

*Мојим школски друговима Јеврејима, ђацима
Прве мушке београдске гимназије, жртвама
нацистичког погрома, у помен.*

Јевреји су у Србији били познати још у доба средњовековне немањичке државе; они се спомињу у краљевским хрисовуљама.¹ У доба турске владавине, када су на прелому XV и XVI века прогнани из Шпаније и Португалије, највећи део се расуо широм Османског царства, па и по српским земљама, бавећи се углавном ситном трговином и занатством. Ту су дочекали и српске устанке и аутономију, прелазећи у Србију и из суседних турских области.

Милошева Србија, стекавши унутрашњу аутономију, у прво време није имала ниједног школованог лекара, већ је лечење било у рукама народних видара („хеџими“) и путујућих епирских Грка – исцелитеља („калојатри“).²

Први дипломирани доктор медицине, Наполитанац – карбонар др Вита Ромита појавио се у Београду 1821. године, у пратњи турског гувернера Абдурахман-паше, а касније је прешао у Милошеву службу. О његовом раду сачувано је доста докумената у архиви Кнежеве канцеларије.³ После њега у Србију долазе лекари разних националности.

Јевреји у српском санитету XIX века.

Делећи са домаћим становништвом сиромаштво и необразованост шпански Јевреји – Сефарди нису дали из својих редова ниједног лекара до последње деценије XIX века. Скоро сви Јевреји лекари који су делали у Србији припадали су источној – ашкенаској грани, долазећи највећим делом из суседне Аустрије или из Русије.

¹ *Енциклопедија Просвешта, Књ. 1, Београд 1968, 608.*

² Т. Р. Ђорђевић, *Медицинске прилике за време прве владе кнеза Милоша Обреновића, Београд 1921, 1–98.*

³ Архив Србије (даље: АС), Кнежева канцеларија 1822–1839, XVIII, Лекари и апотекари.

Први Јеврејин у српској служби био је, по свој прилици, магистар хирургије Мориц Фидлер, претходно „подлекар у аустријским војним болницама”; он је 4. септембра 1839. постављен за штабс-хирурга у ондашњој војној болници у Београду, да после двогодишње службе, умре у октобру 1841.⁴

Од Линденмајера, савременика и санитетског историчара, сазнајемо за следећа лица јеврејске националности која су до 1850. године боравила у Србији:⁵

1846. Магистар хирургије Мојсије Мајер добија право приватне праксе у Београду, али је „после кратке и обећавајуће активности умро”.

1847. Магистар хирургије Емануел Кон ради у Београду као приватни лекар. „После неколико година прешао је у турску службу.”

Исте године магистар хирургије Јозеф Штрасер, родом из Сент Андреје код Будима, добија државну службу као окружни хирург у Зајечару, али је већ идуће године напушта „на лични захтев”.

1848. Из Галиције долази др Херман Ландау, „који ће се у Београду уморити”.

1849. Др мед. Сигмунд Рот добија право приватне праксе у Београду.

1850. Долазе две лекара – др Вилхелм Ротцигал и др Адам Флеш. После неколико година др Ротцигел одлази у Јерусалим, на позив Ротшилдове фондације и тамо ускоро умире.

1854. Долази први Јеврејин чију смо кондуит-листу пронашли,⁶ патрон хирургије Мориц Гартенберг, родом из Дрохобича, који следеће две године ради као лекар „Рударског друштва Мајдан-Пек”, а потом прелази у Београд, добивши право приватне праксе. До доласка у Србију службовао је по Турској од 1838. године.

1862. Долази др Самуило Попс лекар који ће не само у медицини већ и уопште у ондашњем српском друштву оставити дубоке трагове. Рођен је 1837. у Лавову, где завршава гимназију и медицинске студије. После краћег службовања у београдској Душевној болници („Заведеније за с’ума сишавше”), био је општински лекар у Чачку и Параћину, а затим до смрти у Београду. Био је дугогодишњи председник Јеврејске општине и Сиротињског фонда, један је од оснивача „Српског Сокола”, учесник је Српско-турских (1876, 1877/1878) и Српско-бугарског (1885) рата, резервни капетан I класе, носилац више одликовања (Таковски крст V

⁴ E. Lindenmayr, Serbian, dessen Entwicklung und Fortschritt im Sanitaetswesen, Темесвар 1876, 1–439.

⁵ исто.

⁶ АС, Министарство унутрашњих дела (даље: МУД), Санитетско одељење, ф. 4, рег. 5/57.

реда, Медаља за ревносну службу, Споменице ратова). Умро је у Београду 17. јуна 1914.⁷

1867. Др Мориц Познер, рођен 1836. у Будимпешти, медицину студирао у родном граду и Бечу, био је дугогодишњи општински и срески лекар у Смедеревском округу, учествовао је у оба српско-турска и у српско-бугарском рату. Од 1886. га нема у Шематизмима.⁸

1868. Др Леополд Леви, рођен 1834. „у Моравској”, медицину завршио у Бечу, био варошки лекар у Јагодини и Смедереву, учесник оба српско-турска рата, вероватно умро 1885, јер „није најздравији”.⁹

1869. Др Бернхард Пас (од 1871. покрштен и променио име у Милан В. Миловановић), рођен 1840. у Пшемислу, медицину завршио у Бечу. При подношењу молбе за службу, уз остале документе „поднео је сведочанство да је обрезан”. Био је лекар „Рударског друштва Мајдан-Пек”, срески лекар у Виткову, Брзој Паланци и (најдуже) Великом Градишту, где је и умро 22 марта 1912. Учесник је оба српско-турска и Српско-бугарског рата, резервни капетан I класе, носилац „Таковског крста” V реда и Споменица ратова. За собом је оставио бројно потомство (шесторо деце), које се утопило у српски народ.¹⁰

1872. Др Лајб-Израел (Леон) Шнекендорф (од 1888. покрштен и променио име у Љубомир Селаковић), рођен 1842. у Дрохобичу, радио као лекарски помоћник у Чачку и Шапцу, док није уштедео потребну своту да дипломира у Марбургу. Био је лекар срезова Посавског, Колубарског, Нишавског и Сврљишког, увек са одличним службеним оценама. Учествовао је у оба српско-турска рата у мају 1885. ступа у војску у чину капетана II класе и, као трупни лекар, учествује у Српско-бугарском рату, а затим наставља војну службу у Нишу, Књажевцу и Лесковцу, затим поново у Нишу, напредујући до чина потпуковника, у коме је, болестан, пензионисан 1909. године, да већ следеће умре, 20.

⁷ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1884, ф. 4, рег. 30/85; В. М. Суботић, *Поменик погинулих и помрлих лекара и медицинара у рајновима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139.

⁸ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1881, ф. 1, рег. 12/82; АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1882, ф. 1, рег. 12/83; *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

⁹ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1881, ф. 1, рег. 12/82; *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

¹⁰ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1884, ф. 4, рег. 30/85; АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1881, ф. 1, рег. 12/82; АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1882, ф. 1, рег. 12/83; АС, МУД, Санитетско одељење, ф. 1, рег. 220/71; *Шемајтизам одликаних лица у Краљевини Србији, Књ. I (1865–1894)*, Београд 1895.

децембра. Одликован је „Таковским крстом” V и IV реда, Орденом „Свети Сава” V реда и Споменицама ратова.¹¹

1874. Магистар хирургије Јаков Вархафтиг, лекарски помоћник у болници у Крушевцу, касније срески лекар у Књажевцу, учесник оба српско-турска рата, одликован „Таковским крстом” V реда.¹²

Патрон хирургије Хајнрих Моргенштерн, рођен 1832. у месту Волковци (Угарска), школу завршио у Будимпешти, седам година служио у аустријској војсци, био лекарски помоћник у болницама у Ужицу и Књажевцу, учествовао у оба српско-турска рата као уговорни потпоручник.¹³

1877. Др Давид Розенберг, „реформисани Израелит”, рођен у месту Добра (Неухаус) у Угарској, медицину завршио у Бечу. Учествује у II српско-турском рату 1877/1878. као уговорни потпоручник, потом лекар среза Брзопаланачког, па 1822/1884. активни санитетски капетан II класе, затим лекар срезова Посавског, Таковског, Лепеничког, Моравског, Пожешког, Сврљишког и Шабачког, учествује као резервни официр у Српско-бугарском рату 1885, 1893. је капетан I класе, 1897/1898. управник војне болнице у Шапцу, где и умире као пензионер 26. јуна 1900.¹⁴

1881. Др Аврам Манделбаум, рођен 1848. у Царигарду, медицину завршио у Минхену. До 1883. ради у Пиротској болници, а затим прелази у војну службу и као санитетски поручник учествује у Српско-бугарском рату. Од 1894. је настањен у Ђуприји, где ради као болнички, општински и приватни лекар. Умро је у Београду 1909. године. Његов син Евгеније био је војни апотекар.¹⁵

¹¹ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1884, ф. 4, рег. 30/85; АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1881, ф. 1, рег. 12/82; АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1882, ф. 1, рег. 12/83; АС, МУД, Санитетско одељење ф. 1, рег. 220/71; *Календар са шемајизмом Књажесџива Србије*, Београд 1879–1886.

¹² Н. Н., „Санитетско особље у Србији 1879”, у: *Српски архив за целокујно лекарсџиво*, Београд 1879, 187; В. Ђорђевић, *Историја српског војног саниџеџија*. Књ. 2, св. 1, Београд 1893, 8; В. Ђорђевић, *Историја српског војног саниџеџија*. Књ. 3, Београд 1880, 111.

¹³ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1881, ф. 1, рег. 12/82; Н. Н., „Санитетско особље у Србији 1879”, у: *Српски архив за целокујно лекарсџиво*, Београд, 1879, 187.

¹⁴ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1881, ф. 1, рег. 12/82; *Календар са шемајизмом Књажесџива Србије*, Београд 1879–1886; Архив Војске Југославије (даље: АВЈ), Министарство војно (даље: МВ), Кондуит-листе официра српске војске за 1878/79, поп. 14, кут. 22, ф. 1/1.

¹⁵ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1881, ф. 1, рег. 12/82; *Распоред и ранг-листе официра и војних чиновника*, Београд 1884–1893; *Календар са шемајизмом Краљевине Србије*, Београд 1894–1909.

1883. Др Лео Дајч, рођен у Бечу 1838. године, где је завршио студије медицине и радио 10 година у Општој болници. У Србији је до 1889. био лекар срезова Рађевског и Врањског, а потом је вероватно отишао из ње. Учествовао је у Српско-бугарском рату као шеф привремене војне болнице у Врању.¹⁶

1884. Др Симон Мошковић, рођен у Одеси око 1855, медицину вероватно завршио у Русији. Неколико месеци ради као млађи лекар у болници у Чачку, а затим прелази у војну службу као санитетски поручник, 1885. учествује у Српско-бугарском рату и у војсци остаје до 1901, када се враћа у Одесу, али и даље остаје члан Српског лекарског друштва.¹⁷

Исте године др Лудвиг Сор је лекар Нишавског среза, следеће учествује у Српско-бугарском рату, а 1889. вероватно одлази из Србије.¹⁸

Др Хајнрих Фридман је 1884. постављен за лекара Темнићког среза, следеће године учествује у Српско-бугарском рату, затим је лекар срезова Голубачког и Звишког, касније нестаје из Шематизма.¹⁹

1885. Др Рубин Бирер, рођен 1840. у Лавову, медицину студирао у Лавову и Бечу и потом, до доласка у Србију, радио у тим градовима. Од марта је срески лекар у Власотинцима, потом општински у Београду, учествовао у Српско-бугарском рату. Године 1887. се вероватно вратио у Аустрију.²⁰

1884–1886. Др Самуило Розенфелд био општински лекар у Ужицу.²¹

1884–1918. Доктор Самуило Попер, рођен у околини Братиславе. 26 година служио у српској војсци као поручник, учествовао у ратовима: Српско-бугарском, балканским и I светском. Умро 1918. од сепсе. Једно од његове деце, под посрбљеним именом (Александар Марковић), био војни лекар, учествовао у балканским и I светском рату и напредовао до пуковничког чина.²²

1886–1889. Др Илија Рознештајн био срески лекар Моравски.²³

¹⁶ АС, МУД, Санитетско одељење, Кондуит-листе лекара за 1885, ф. 13, рег. 1032/86; *Календар за шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

¹⁷ АС, МУД, Санитетско одељење, ф. 10, рег. 943/84; *Распоред и ранг-листе официра и војних чиновника*, Београд 1886–1901; *Календар са шемајтизмом Краљевине Србије*, Београд 1906.

¹⁸ *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

¹⁹ *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886; *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

²⁰ *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

²¹ *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

²² В. М. Суботић, *Поменик појинулих и помирлих лекара и медицинара у ратовима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139; 24 *Рајна ранг-листа резервних официра 1917–1918 (стање I. јуна 1918)*, Солун 1918.

²³ *Календар са шемајтизмом Књажества Србије*, Београд 1879–1886.

1887–1891. Др Исидор Кон био општински лекар у Пожаревцу.²⁴

1886–1887. Др Самуило Рети био је његоворни капетан II класе, а 1888–1889. лекар Јасеничког среза.²⁵

1888–1889. Др Симон Шенбаум био је уговорни капетан II класе.²⁶

1889. Др Бернхард Вајсфогел (касније покрштен у Белић) био лекар среза Таковског, касније се настанио у Београду. Учесник је оба балканска и I светског рата, резервни капетан I класе.²⁷

1891–1915. Др Аврам Јосиф Винавер, рођен у Варшави, где је завршио студије медицине. Био дугогодишњи болнички и приватни лекар у Шапцу, донео у Србију први приватни рентген-апарат. Учесник је балканских ратова и I светског рата, резервни мајор, умро 24. јула 1915.²⁸

1896. Др Јаков Брик, рођен 1867. у Херсону (Русија), од доласка у Србију до краја службовања активни је санитарски официр, учесник балканских ратова и I светског рата, напредовао до пуковничког чина, умро после 1920.²⁹

Вероватно су јеврејског порекла два лекара која су дошла из Румуније – др Сигмунд (касније покрштени Драгољуб) Шрага и др Берман (покрштени Божидар) Занфт:

Др Сигмунд – Драгољуб Шрага, рођен у Галцу, 1866. медицину и специјализацију за болести уха, грла и носа завршио у Бечу. Године 1893. долази у Београд и оснива прво одељење за поменуте болести у Општој државној болници. Од 1905. приватни је лекар у Београду. Учесник је балканских ратова и I светског рата, 10. августа 1915. као активни мајор, умире од попуштања срца. Одликован је „Таковским крстом” V реда, орденом „С. Сава” IV реда, „Медаљом милосрђа”, „Медаљом за ревносну службу”.³⁰

Др Берман – Божидар Занфт, рођен је 1864. у Јашију, медицину и специјализацију бактериологије завршио у Бечу, у Србију дошао као

²⁴ *Календар са шемајтизмом Књажесџва Србије*, Београд 1879–1886.

²⁵ *Календар са шемајтизмом Књажесџва Србије*, Београд 1879–1886; *Распоред и ранџ-лиџте официра и војних чиновника*, Београд 1888–1914.

²⁶ *Календар са шемајтизмом Књажесџва Србије*, Београд 1879–1886; *Распоред и ранџ-лиџте официра и војних чиновника*, Београд 1888–1914.

²⁷ *Календар са шемајтизмом Књажесџва Србије*, Београд 1879–1886; *Рајџна ранџ-лиџта резервних официра 1917–1918 (сџање 1. јуна 1918)*, Солун 1918.

²⁸ В. М. Суботић, *Поменик џоџинулих и џомрлих лекара и медицинара у рајџовима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139; *Календар са шемајтизмом Књажесџва Србије*, Београд 1879–1886.

²⁹ *Рајџна ранџ-лиџта резервних официра 1917–1918 (сџање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; *Распоред и ранџ-лиџте официра и војних чиновника*, Београд 1888–1914; *Ојџиџта и сџручна ранџ-лиџта дејсџвиџтелних официра*, Београд 1908, 181.

³⁰ В. М. Суботић, *Поменик џоџинулих и џомрлих лекара и медицинара у рајџовима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139.

млад лекар 1888. године и ступио у војну службу, радећи и у Зајечару и Нишу, где је био управник војне болнице и реферат санитета Моравске дивизије. Године 1915. године заразио се пегавцем и 21. фебруара умро у Нишу, у чину санитетског мајора.³¹

Овим се завршава плејада лекара Јевреја који су у Србију дошли из других земаља. На сцену ступају домаћи Јевреји сефардске гране, српски држављани и добри родољубиви, који су себе називали „Србима Мојсијеве вере”.

Лекари последње деценије XIX и првих деценија XX века (до 1918)

У последњој XIX века јавља се прва група српских Јевреја:

1895. Др Аврам Фарки(ћ), рођен у Београду 1866, дугогодишњи је београдски лекар, резервни официр Српске војске, прошао оба балканска рата и I светски рат, напредовао до потпуковничког чина.³²

1896. Др Симон Фарки, рођен у Београду 1862, резервни официр, вероватно умро пре ратова.³³

1897. Др Максим Селаковић, син др Љубомира Селаковића (алиас Лајб Шнекендорф), рођен је 1870, резервни официр, учесник сва три рата, остао 1915. у Србији по наређењу Врховне команде, мајор.³⁴

1897. Др Александар Попс Драгић, син др Самуила Попса, рођен је у Београду 1864, медицину завршио у Бечу, где је специјализовао болести уста и зуба, учесник сва три рата, резервни мајор, носилац више одликовања (орден „Свети Сава” V и IV реда, Сребрна медаља за ревносну службу, Крст милосрђа). Умро је у Београду 1921.³⁵

³¹ В. М. Суботић, *Поменик погинулих и помирлих лекара и медицинара у рајтовима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139; *Календар са шемајтизмом Краљевине Србије*, Београд 1879–1886; *Распоред и ранг-листје официра и војних чиновника*, Београд 1888–1914.

³² *Календар са шемајтизмом Краљевине Србије*, Београд 1894–1909; *Рајтна ранг-листја резервних официра 1917–1918 (сјање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; *Ранг-листја резервних официра*, Београд 1904; *Службени војни листи*, Београд 1924, 13, 528–529; В. М. Суботић, *Српски лекари и српске добровољне болничарке у рајтовима с Турцима и Буџарима 1912 и 1913*, Београд 1919, 1–104.

³³ *Календар са шемајтизмом Краљевине Србије*, Београд 1894–1909; *Ранг-листја резервних официра*, Београд 1904.

³⁴ *Рајтна ранг-листја резервних официра 1917–1918 (сјање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; *Ранг-листја резервних официра*, Београд 1904.

³⁵ В. М. Суботић, *Поменик погинулих и помирлих лекара и медицинара у рајтовима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139; *Рајтна ранг-листја резервних официра 1917–1918 (сјање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; *Ранг-листја резервних официра*, Београд 1904; *Календар са шемајтизмом Краљевине Србије*, Београд 1894–1909.

Календар са шемајтизмом Краљевине Србије, Београд 1894–1909.

1899. Др Исак Рего – Херцог, рођен је у Београду 1870, медицину завршио у Бечу, дугогодишњи лекар у Шапцу, учесник сва три рата, резервни мајор, умро од пегавца 1915.³⁶

Почетком XX века, 1902, на медицинској сцени Србије појављује се вероватно најзначајнији и највећи међу синовима јеврејског народа, Србин по рођењу и вокацији, *професор др Леон Коен*. Рођен је у Београду 23. октобра 1876, где завршава основно и гимназијско образовање. Медицину је студирао у Бечу, а хирургију специјализовао у Београду код професора др В. Суботића, у Паризу и у Бечу. Цео свој радни век провео је у Београду, у Општој државној болници, касније Хируршкој клиници. Оснивач је српске школе Урологије, славан широм Европе, професор Медицинског факултета, учесник сва три рата, резервни пуковник. Умро је 1947. Носилац многих одликовања (одрен „Свети Сава” V, IV, III реда, орден „Бели орао” V и IV реда. Златна медаља за ревносну службу.³⁷

1905. Активни санитарски пуковник др Александар С. Марковић, син докторанда Самуила Попера, рођен је 1878. године у Бечу, где је завршио медицину, од исте је године (27. августа 1905), поручник. После неколино година службе као пуковински лекар, специјализовао је радиологију (Беч) и потом радио у београдској војној болници. Учесник сва три рата (1912. трупни лекар, 1913. и 1914–1918. војни радиолог у Београду и Солуну). Носилац многих одликовања: орден „Свети Сава” V и IV реда, орден „Бели орао” V и IV реда, Златна медаља за ревносну службу, Крст милосрђа и др.³⁸

1906–1912. Појављује се плејада београдских Сефарда:³⁹

Др Соломон Алкалај, гинеколог, учесник свих ратова, резервни потпуковник;

³⁶ 7 В. М. Суботић, *Поменик погинулих и помирлих лекара и медицинара у рајтовима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139; В. М. Суботић, *Српски лекари и српске добровољне болничарке у рајтовима с Турцима и Буџарима 1912 и 1913*, Београд 1919, 1–104; *Рајтна ранџ-листѝа резервних официра 1917–1918 (сѝање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; *Ранџ-листѝа резервних официра*, Београд 1904; *Календар са шемајизмом Краљевине Србије*, Београд 1894–1909.

³⁷ *Рајтна ранџ-листѝа резервних официра 1917–1918 (сѝање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; *Ранџ-листѝа резервних официра*, Београд 1904; В. Станојевић, „Коен, др Леон”, у: *Народна енциклопедија СХС. Књ. 2*, Загреб 1927, 337.

³⁸ М. Јовановић, М. Перишић, „Биографије лекара, аутора текстова у жНаше ратно санитарско искуство”, у: В. Станојевић, *Историја српског војног санитѝетѝа. Наше рајтно санитѝетѝско искуство*, Београд 1992 (2. изд), 892; *Ојшѝа и сѝручна ранџ-листѝа дејстѝивѝелних официра за 1908*, Београд 1908, 174; *Расѝоред официра и војних чиновника*, Београд 1905–1914.

³⁹ *Рајтна ранџ-листѝа резервних официра 1917–1918 (сѝање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; В. М. Суботић, *Српски лекари и српске добровољне болничарке у рајтовима с Турцима и Буџарима 1912 и 1913*, Београд 1919, 1–104.

Др Моша Б. А. Алкалај, лекар у Београду, учесник ратова, потпуковник, вероватно идентична личност са др Букус Алкалајом у неким изворима;

Др Давид И. Албала, лекар у Београду, учесник ратова, мајор,

Др Соломон М. Азирел, учесник ратова, капетан I класе,

Др Рафаило Алфандари, лекар у Пожаревцу, учесник ратова, мајор;

Др Мориц Е. Були, врло познати бактериолог београдске општине и Српске војске у свим ратовима, резервни мајор;

Др Букић Пијаде, познати београдски лекар пре и после ратова, хирург, учесник Кумановске и Облаковске битке, по наређењу Врховне команде у новембру 1915. предао болницу у Алексинцу;

браћа Русо, др Менахем Д., капетан I кл., предао болницу у Пећи, Хаим Д., до ратова срески лекар у Доњем Милановцу, у ратовима трупни лекар, резервни мајор;

Др Хуго С. Хоровиц, лекар у Београду, учесник ратова, рез. мајор;

Др Нисим М. Теста, тек дипломирани лекар, учесник ратова, капетан,

Др Боривоје – Исак Бераха, лекар у Ваљеву, учесник ратова, као рез. капетан I класе остао, по наређењу Врховне команде, у Ваљеву да преда непријатељу болницу са рајеницима и болесницима; после рата рез. мајор;

Др Авесај Рафаило Халеви, учесник ратова, рез. капетан II класе, једини из породице домаћих Јевреја који се „предао непријатељу 11. новембра 1915”.⁴⁰

Осим већ наведених активних официра Српске војске, уочи балканских ратова у службу су ступили у исто време:

др Исак И. Ешкенази, из ратова изашао као мајор,

др Јосиф Х. Хаим, из ратова изашао као мајор и

др Моша Г. Мунк, из ратова изашао као мајор.

Најмлађи активни санитарски официр др Натан А. Тајтацк, београдско дете, започео је студије у Бечу, прекинуо их због учешћа у балканским ратовима, студије завршио 2. марта 1914, добио поручнички чин и место у гарнизонској амбуланти у Скопљу. У рату, 1914/1915, био је трупни лекар VIII пешадијског пука I позива, с којим је учествовао у борбана. Разболевши се од пегавог тифуса, умро је 21. марта 1915. у Пожаревцу у својој 27. години (рођен 2. октобра 1888), а сахрањен на београдском јеврејском гробљу. Одликован је Сребном медаљом за ревносну службу, Медаљом Црвеног крста и Крстом милосрђа.⁴¹

⁴⁰ Рајна ранџ-листџа резервних официра 1917–1918 (сџање 1. јуна 1918) (сџање 1. јуна 1918), Солун 1918.

⁴¹ В. М. Суботић, *Поменик поџинулих и помирлих лекара и медицинара у рајтовима 1912–1918*, Београд 1922, 1–139.

Лекари странци у српској служби

Упркос постојећем домаћем кадрову, у Србији се осећао недостатак лекара, па су у службу и даље примани страни држављани, поготово после балканских ратова.

Уочи балканских ратова у Краљевини Србији било је само 370 лекара, од којих је ратним распоредом ангажовано 296.⁴²

Када је 1914. године почео Први светски рат, у Србији је било 445 домаћих лекара, од тога 89 активних санитетских официра. Држава је из иностранства ангажовала још 150 лекара.⁴³ Осим њих, у Србији су делале многе стране мисије.

Стравична епидемија пегавог тифуса, која је избила у Србији после Битке на Колубари и трајала неколико месеци, однела је, осим огромних војних и грађанских жртава, и 124 лекарска живота.⁴⁴

Међу страним лекарима било је и Јевреја.

1912–1913. Азриел Глузман иначе лекар Рудничког среза, радио је за време Балканских ратова у Сталној војној болници у Нишу (Ђеле-кула) као в.д. шефа Интерног одељења. Имајући у виду да је добио чин санитетског поручника, могуће је да је добио и српско држављанство.⁴⁵ Његово име касније не налазимо.⁴⁶

1913–114. У војном санитету налазимо као контрактулане лекаре III класе (ранг поручника): др Симон Швиф, др Абрахам Берман, др Леон С. Рабиновић и др Мојсије Бурзук.

1914–1918 (и даље) Др Ефраим Исак Браварски, др Исидор В. Георгенбергер, др Јаков Рабин, др Мордухај Новогродски и др Бенијамин Новогродски (који је 1915. остављен са неком војном болницом у Србији да је преда непријатељу, а 1918. је наставио службу у војном санитету).⁴⁷

У епидемији пегавца 1914/1915. умрли су следећи страни лекари јеврејског порекла: др Леон Вајс (САД), др Самуел Алберт (САД), др Самуел – Алберт Кук (САД), др Селма Елијасберг.⁴⁸

⁴² Наведено према: В. Станојевић, „Српско лекарско друштво и његови чланови у Народноослободилачким ратовима Србије 1876–77–78 и 1912–1918.”

⁴³ В. Станојевић, „Позадинске санитетске установе на Солунском фронту”, у: *Војно-санитетски преглед* 1, Београд 1959, 85–86.

⁴⁴ В. Станојевић, „Српско лекарско друштво и његови чланови у Народноослободилачким ратовима Србије 1876–77–78 и 1912–1918.”

⁴⁵ В. М. Суботић, *Српски лекари и српске добровољне болничарке у рајовима с Турцима и Буџарима 1912 и 1913*, Београд 1919, 1–104.

⁴⁶ *Рајна ранџ-листa резервних официра 1917–1918 (сјање 1. јуна 1918)*, Солун 1918.

⁴⁷ *Рајна ранџ-листa резервних официра 1917–1918 (сјање 1. јуна 1918)*, Солун 1918; В. Станојевић „Српско лекарско друштво и његови чланови у Народноослободилачким ратовима Србије 1876–77–78 и 1912–1918.”

⁴⁸ В. Станојевић, „Српско лекарско друштво и његови чланови у Народноослободилачким ратовима Србије 1876–77–78 и 1912–1918.”

Најзад, 1914. у Србију долази из Швајцарске др Лудвик Хиршфелд и његова супруга др Ана, покрштени пољски Јевреји, касније професор Универзитета у Пољској, славни бактериолог и епидемиолог, који са Српском војском проводе цео рат, чинећи огромне напоре у сузбијању епидемијских појава и сачињавајући вакцине на Солунском фронту против бактерија тифус-паратифусне групе. За његово име везано је и разјашњење варијетета пегавца. Преживевши Варшавски гето, умро је 1954. године у својој 70. години.

Друштвени статус Јевреја – лекара у Србији

Јевреји, као и сви други страни држављани, примани су у државну службу уговорно („контрактуално“) на једину годину, с могућношћу продужења. После седам година проведених у Србији, или изузетно раније, прелазећи у српско поданство“, постајали су без икакве дискриминације стални („дејствителни“) државни службеници у грађанском или војном санитету, сходно важећим законима још из раних дана српске државе.⁴⁹

Из појединих биографских података види се да је доступност положаја у државној хијерархији зависила од стручне спреме и искуства (времена проведеног у служби).

Домаћи Јевреји – Сефарди самим рођењем у Србији постајали су српски држављани и као такви примани у службу.

После Берлинског конгреса (1878) и доношења Устава 1888 Јевреји су и званично добили грађанску једнакост. Постепено економско јачање српске јеврејске популације допринело је њиховом масовнијем интелектуланом уздизању и видном присуству не само у санитетском, већ и уопште у културном животу Краљевине Србије. Својим исказаним патриотизмом припадници јеврејске верске заједнице, Срби-мојсијевци, како су сами себе називали, не само у миру, већ посебно у ратовима 1912–1913. и 1914–1918. одужили су се држави и народу, које су сматрали својима. Та приврженост средини која их је примила ишла је дотле да су се одрицали и вере праотаца, па чак и имена, уклапајући се у потпуности у средину коју су изабрали да у њој живе. С друге стране, и та средина је без икаквих предрасуда примала и сматрала својима.

Поред свих примера видних из изнетих података напоменућемо само још једно име: др Александар Белић, велики српски лингвиста и дугогодишњи председник Српске краљевске академије наука (касније Српска академија наука и уметности) био је јеврејског порекла.

⁴⁹ E. Lindenmayr, Serbien, dessen Entwicklung und Fortschritt im Sanitätswesen, Temesvar 1876, 1–439.

После трагичног уништења српских Јевреја 1941/1942, што су починили нацистички злочинци, остало је вечно жаљење, јер је њихов нестанак оставио трајну празнину у нашој средини, чији су они недељиви део били. Њихова вредноћа, њихова васпитаност, њихова интелектуална обдареност, а посебно мудрост својствена том прастаром, столећима прогањаном народу, и данас недостају као позитиван пример у тешким данима који су крајем XX столећа снашли српски народ.

Нека стога ови редови остану као трајни спомен на све те лекаре који су нашем народу помогли да се уздигне из вековне заосталости проузроковане турским игом, да у ослободилачким и одбрамбеним ратовима XIX и почетка XX столећа преживи и постане део европског културног простора.

Summary

Jewish Doctors in XIX and Early XX - Century Serbia
Dedicated to my jewish school-friends killed by Nazis in 1941/42.

Young Serbian autonomous state in her early days had no qualified medical personal until 1821. Almost all doctors engaged later originated in the neighbouring Austrian Empire. Between them were also many ashkenazy-branch Jews.

A lot of them came between 1845. and 1885., many changed an original citizenship to Serbian, some also converted their confession and names, staying for good in Serbia and playing an outstanding role in the development of domestic health system.

They also participated the Liberation wars against Turkey (1876, 1877/78) and the war against Bulgaria (1885), serving as active or reserve medical officers. At the end of XIX and the beginning of XX century a lot of young domestic Jews, sons of sephardic families living with Serbs for centuries under turkish rule, nicknaming themselves as „Moses-Serbs”; finished medical studies and entered Serbian civil and military services. They also bravely participated as officers of Serbian Army the two Balcan (1912/13) and the Great (1914/18) war, some of them succumbing to war efforts and epidemics.

Young Serbian state had not an antisemitic feelings, as documented in this article: jewish doctors were treated as all others in getting any available professional position according to their qualifications and experiences in civil and military health services. Many of them were high ranking officers of Serbian Army. A good and long-lasting cohabitation of those two peoples was brutally broken by a Nazi-holocaust in 1941./42.